

Müzikl janrının tarixinə qısa baxış (1920-70-ci illər)

Pikə FƏTULLAYEVA, Bakı Musiqi Akademiyasının əməkdaşı

Müzikl incəsənətin sintetik biri kimi özündə teatrı, dramanı, musiqini, operanı, xoreografiyanı, parlaq səhnə effektlərini, ümumilikdə dram və opera incəsənətinin rəngarəng ifadə vasitələrini cəmləşdirməkdədir. Artıq bu janr bir neçə onilliklərdə ki, musiqili teatrın ən məşhur və tələb olunan janrlarından birinə çevrilib. Lakin müzikl teatr incəsənətinin ayrıca bir janrı kimi uzun müddət qəbul edilməyib.

Məlum olduğu kimi müzikl səhnə quruluşu verilən çətin və bahalı janrdır. Bu, quruluş mövzusunun rəngarəngliyində, mənərəliliyində, aktyorların özlərini ifadə etmələri üçün seçilən üsullarda, çərçivəsizlikdə özünü göstərir. Lakin bu məqama qədər müzikl bir sıra inkişaf mərhələlərindən keçmişdir.

Bu janr öz əsasını XIX əsrin sonu, XX əsrin əvvəllərində anqlo-amerikan balladlı operadan və musiqili komediyaadan götürsə də onun sələfləri kimi ilk olaraq müzik-holl (ing.music hall) və ya varyete (frans. variete) və vodevillər (fr.vaudeville) göstərilir.

Belə ki, müzik-holl və ya varyete - 1850-60-cı illərin dəbdə olan əyləncəvi janrıdır. Bu termin əyləncə formasının özünə, tamaşanın baş verdiyi teatra, bu anlayışla bağlı olan populyar musiqi növünə aiddir. Lakin müzik-hollar 1830-cu ildə salun və pablarm inkişaf proseslərinin nəticəsində yaranıb.

Burdan aydın olur ki, müzik-holl öz əsasını pab və salunlardan götürür. Pab (ing. Pub - public house - sözünün qısaldılmış formasıdır) əsasən alkoqol içkilərinin satıldığı yer olub. Lakin əvvəllər pablarm daxilində yerləşən və salun adlanan otaqlarda yüksək giriş məbləğinin ödənilməsi ilə rəqs quruluşu, mahnı oxumaları, dramatik və komik quruluşları seyr etmək olardı. Məhz bu məqam quruluşların və əyləncələrin müxtəlif növlərini təqdim edən müzik-holların əsasını qoydu.

Bəzi pablarda tamaşaların quruluşlarını göstərmək üçün səhnələr də var idi. İlk müzik-holl - C. Morton tərəfindən tikilən Conterbery Mucis Hall sayılır.

Burlesk isə müzikl, kabare və vodevilə yaxın olan əyləncəvi teatrlaşdırılmış şou növüdür. Belə şoularm əsas elementləri - mətnaltı zarafatyana dialoq, monoloq və rəqslərdir. Əyləncəvi şou kimi burlesk ABŞ-da XIX əsrin ortalarında uğur qazandı.

Belə aydın olur ki, bu janrlarm müziklin əsasının qoyulmasında çox böyük təsiri olsa da onlar sərbəst və müstəqil üslub və istiqamətlər kimi də inkişaf etməkdə idilər.

Vodevil isə komik pyes, mahnı və rəqslərlə müşahidə olunan, XVIII əsrin II yarısında Fransada yaranan kiçik teatr pyesləri idi. Vodevillərin inkişafı daha sonra Rusiyada da öz əksini tapdı. Bir müddət bu üslub dəbdə olan janrlardan birinə çevrildi. Lakin 60-cı illərin sonlarında teatr səhnəsinə operetta janrının daxil olması vodevil janrına olan marağı azaltdı.

Ümumiyyətlə müziklin ən çox müqayisə edildiyi və qaynaqlandığı janr olan operettanın kökü əsrlərin dərinliklərinə qədər gedir. Müziklin operetta ilə müqayisə edilməsi də təsadüfi deyil. Belə ki, operettada dialoqlar musiqisiz bir-biri ilə növbələşir, musiqi nömrələri operadakından qısa və yüngüldür, məzmunu əsasən komik süjete yazılır, akademik ənənələr isə birbaşa izlənilir.

Maraqlıdır ki, operettanın müxtəlif ölkələrdə inkişaf tarixi fərqli olmuşdur. Belə ki, bu janrın rəsmi açılışı 1855-ci ilə təsadüf edir. Bu ildə J.Offenbax Parisdə özünün "Buff-Parizyen" adlı kiçik teatrını açaraq burada 89 operetta səhnələşdirdi. Bura "Orfey cəhənnəmdə" (1858), "Jenevyeva Brabantskaya" (1859), "Gözəl Yelena" (1864), "Paris həyatı" (1866) və s. aid etmək olar. Bu sahədə J.Offenbaxın davamçıları kimi Ş.Lekok, E.Odran, F.Erve, A.Messaje, R.Plankett və s. göstərilə bilər.

İngiltərədə operettaların çiçəklənməsi isə U.Qilbertin və A.Sallivenin iş birliyi nəticəsində 14 operettanın yaranması ilə başlanır. Bura "Prisyvnlılar məhkəməsi" (1874), "Penzansın piratları"(1880), "Mikado" (1885), "Qondolyerlər" (1889) və s. nümunələri aid etmək olar. Bu bəstəkarların yolunu isə E. Cerman, İ. Cons və s. davam etdirmişlər. Avstriya klassik operettalarının parlaqlığı İ.Ştrausun yaradıcılığı və onun 1874-cü ildə yazdığı "Yarasa" əsəri ilə bağlıdır.

Bəstəkar bu əsərlə operetta janrında şedevr yaratdı. Avstriya operettalarının digər klassiki K.Millekyor da hesab edilir. XX əsrin əvvəllərində operetta janrında əsərlər yaradan bəstəkarlar sırasında isə ilk növbədə F.Leqar, İ.Kalman, O.Ştraus, E.Kyunneke, E.Eysler və s. adları çəkilir. N.Stelnikov "Xolopka" (1929), İ.Dunayevski "Dağlarda çayxana" (1930) əsərləri ilə Rusiyada ilk milli operettanın baniləri sayılırlar.

Azərbaycanda bu janrın ilk dəfə təşəkkül tapması isə Ü.Hacıbəylinin 1913-cü ildə ərsəyə gətirdiyi "Arşın mal alan" musiqili komediyası ilə bağlıdır. Lakin bununla yanaşı Azərbaycan musiqi mədəniyyətinin banisi olan Ü.Hacıbəylinin "Ər və arvad" (1909), "O olmasın, bu olsun" (1910) musiqili komediyaları da var.

Qeyd etmək lazımdır ki, "Arşın mal alan" bəstəkara və Azərbaycan musiqi mədəniyyətinə dünya şöhrəti gətirsə də Ü.Hacıbəylinin 1909-cu ildə yazdığı "Ər və arvad" bu janrın ilk nümunəsidir. Ü.Hacıbəyli tərəfindən qoyulan bu yolu Z.Hacıbəyov, R.Hacıyev, T.Quliyev, Z.Bağirov, Ə.Abbasov, S.Ələsgərov, V.Adıgözəlov və s. davam etdirmişlər.

XX əsrdə isə Avropanın hərbi və milli konfliktləri ona gətirib çıxardı ki, operetta janrında fəaliyyət göstərən bir çox istedadlı bəstəkarlar I dünya müharibəsi illəri ərəfəsində müxtəlif səbəblərdən ABŞ-da məskunlaşmağa və işləməyə başladılar. Artıq bu dövr üçün ABŞ-da musiqili komediyanın öz ənənələri mövcud idi. Məhz bu məqam Amerikada musiqilin aktiv inkişafı üçün təkan oldu. 20-30-cu illərdə isə C.Körn, C.Qerşvin, K.Porter kimi yeni Amerika bəstəkarlarının gəlişi ilə musiqil həqiqi amerikasayağı üslubunu əldə edir.

Beləliklə, bu janrın o dövrdə meydana çıxan caz üslubu ilə uzlaşması XX əsrin II yarısından musiqili teatrın yeni növünün yaranmasına gətirib çıxardı. Bununla da librettolar mürəkkəbləşdi, ritmlərdə caz və reqtaymın təsiri hiss edildi, mahnılarda tipik amerikan dönmələri yarandı.

Bu janrın ilk klassikləri isə R.Friml və C.Körn olmuşlar. Bu sırada R.Frimlin "İşıldaquş" (1912), "Roz Mari" (1924), "Dilənçilər padşahi" (1925), C.Körn "Üzən teatr" (1927), "Roberta" (1933) və s. əsərlərini misal çəkmək olar. 30-40-cı illər ərəfəsində isə C.Qerşvin-K.Porter "Ket məni öp", V.Gerbert-Z.Romberq "Şahzadə tələbə", R.Rocers-II Xammersteyn "Oklaoma" və s. kimi əsərlər yazıldı.

II dünya müharibəsindən sonra yaranan yeni populyar teatrlar, musiqilər və kino musiqiləri bu janra yeni nəfəs gətirdi və ümumilikdə musiqil janrının fabulası daha da ciddiləşdi.

50-60-cı illərdə isə F.Lou "Mənim gözəl xanımım" (1956), L.Bernsteyn "Vestsayd tarixi" (1957), R.Rocers-II Xammersteyn "Musiqinin səsləri" (1959), L.Bart "Oliver" (1960), C.Bok "Skripkaçı damda" (1964), Şerman qardaşları "Meri Poppins" (1964), C.German "Hello, Doll" (1964) və s. əsərlər yaratdılar ki, bu da musiqil janrının tarixində ən önəmli əsərlər oldu. Adı çəkilən nümunələr bu janra uğur gətirən, populyarlıq qazandıran Brodvey musiqilərini və buna müvafiq olaraq özündə parlaq əyləncəvi şounu təcəssüm etdirirdi.

Lakin 60-cı illərin sonu, 70-ci illərin əvvəllərindən rok operalar yaranmağa başlayır ki, bunun da nəticəsində ənənəvi operetta və musiqil janrında yazılan tamaşaların sayı azalır. Lakin musiqil janrı üçün bu durğunluq uzun sürmədi. Belə ki, 1971-ci ildə E.L.Uebberin musiqil yaradıcılığının ərsəyə gəlməsi bu janr üçün bir növ yeni dirçəliş mərhələsi oldu. Qeyd etmək lazımdır ki, E.L.Uebber yuxarıda adları çəkilən müəlliflər sırasında müasir musiqili teatr sahəsində sözsüz ki, yaradıcılıq baxımından ən uğurlu və aktiv müəllif və parlaq fiqur sayılır.

E.L.Uebber hal-hazırda 14-ə yaxın musiqilərin müəllifidir. Ümumiyyətlə, ingilis müəllifinin bu üslubda əldə etdiyi heyrətləndirici uğuru bir çox məqamlarda gözlənilməz idi. Belə ki, o dövrdə musiqilərin mərkəzi ənənəvi olaraq Amerika Brodveyi sayılırdı. Amerikada Brodvey musiqilərinin geniş vüsət aldığı bir ərəfədə İngiltərədə bu janra qarşı bir qədər etinasızlıq vardı.

Britaniya teatrının ən parlaq nümayəndələrinin dən olan N.Kovard isə qeyd edirdi ki, britaniyalılar yüngül musiqini heç vaxt yetərinə ciddi qəbul etmirdilər. E.L.Uebberin fəaliyyəti isə mövcud vəziyyətin tamamilə dəyişilməsinə gətirib çıxardı və "İsa Məsih superulduz" (1971) və "Evita" (1978) musiqilərinin premyeralarından sonra Londonun Uest-Endi Brodveydən az avtoritet qazanmadı.

Nəticədə İngiltərə və Avropada klassik üslubdan fərqli olan "romantik" və ya "Avropa" adı altında yeni musiqil üslubunun yayılması vüsət aldı. Bəstəkarlar bu yeni növdə danışq epizodlarından daha tez-tez imtina etməyə başladılar və onları birbaşa musiqi inkişafı ilə əvəz edərək mövzu və obrazların diapazonlarını genişləndirdilər, komediya öz yerini lirik-dramatik və hətta dramatik sujetlərə verdi.

Tədricən musiqi dili mürəkkəbləşdi, quruluş səviyyəsinə və tamaşa aktyorlarına qarşı tələblər artdı. Bütün bunlar E.L.Uebberin yaradıcılığında da duyulurdu. Lakin musiqilin mərkəzi Brodvey hesab edilsə də, o müxtəlif ölkələrdə də mövcud idi. Belə ki, keçən əsrdə dünya şöhrəti qazanan fransız bəstəkarı R.Koçqantonun "Notr dam de Pari" əsəri bir növ bu dövlətin simvoluna çevrildisə, Rusiya üçün bu A.İvaşşekonun "Nord-Ost" musiqili oldu. Belə bir nümunə Azərbaycan musiqi mədəniyyətində də mövcuddur.

Belə ki, 1973-cü ildə Azərbaycanın görkəmli bəstəkarı Q.Qarayev "Çılğın Qaskoniyalı" qəhrəmanlıq musiqilini yazır. Bu əsər Azərbaycan musiqi mədəniyyəti üçün ilk və hələlik ki, yeganə nümunədir. Ümid edək ki, teatr musiqisinin bu janra məxsus olan parlaq növləri müxtəlif ölkələrlə yanaşı Azərbaycanda da parlayacaqdır.

Ədəbiyyat

1. Kərimova N. Teatr və musiqi. B., 1982.
2. Брехт Б. О театре. М-Л, 1960.
3. Qasımova S., Vağırov N. Azərbaycan sovet musiqi ədəbiyyatı. B., 1984.
4. Saxarova A. "Ендрю Ллойд Уэббер: Британский король мюзикла" "Музыкальный театр" jurnalı, 2007.
5. Fətullayeva P. "Teatr musiqisi müasir teatr prosesləri kontekstində". "Musiqi dünyası" jurnalı, №3-4, 2009.
6. ru.wikipedia.org/wiki/Мюзикл.

РЕЗЮМЕ

Один из синтетических жанров в театральной музыке - мюзикл. В предлагаемой вниманию статье говорится об историческом развитии мюзикла в разных странах мира. В статье всесторонне охвачены общие периоды развития разных жанров повлиявших на мюзикл и связанные с ними многосторонние

течения.

SUMMARY

Musicl - is one an of the sintetic janre of the theater music. This article show the general history of the music janre in different countries. Article also tell the about different janre affecting this music form.

Təqdim etdi: Ü.Hacıbəyli adına Bakı Musiqi Akademiyasının musiqi tarixi kafedrası.

Elmi rəhbər: sənətşunaslıq doktoru, professor Gülzar Mahmudova.